

Antonius og andre lege

Af Johs. Nørregaard Frandsen

Den første forårssol har kaldt små og halvstore unger ud på fortove og pladser her i kvarteret. Der er bolde, der hopper og springer, der er en råben og palaver, men den mest karakteristiske lyd er klaskene fra skateboards, der lander på flisernes cement efter mere eller mindre kunstfærdige spring og vendinger. De forhåbningsfulde skatere har bygget kunstfærdige ramper og forhindringer af brædder fra en byggeplads i nærheden, nogle i flokken mestrer teknikken i de fede spring, mens andre øver og øver sig med indadvendt koncentration, for 'svendepøven' i det her lavsvæsen er det gode spring og den rigtige landing. Når det er lykkedes, har man retten til sej mine, mens brættet ligesom nonchalant samles op.

Det er de halvstore drenge, der fører an på de behjulede brædder, mens nogle mindre piger ser på, indtil de dog snart etablerer et alternativt fællesskab omkring en kridttegnet bane til at hoppe Paradis. Den store kridtmodel med dels kvadratiske felter, dels et større rundt hoved, hvor hoppeserien folder sig ud, er stort set identisk med den, vi tegnede og hoppede i som børn. Dengang var det vist også pigerne, som først og fremmest hoppede Paradis, ligesom pigerne sjippede og med det lange sjippetov udførte lange, og under tiden dybt komplicerede hoppeserier. Sjippetovet er her skam også endnu, en »svinger« i hver ende og så er der linet op til akrobatik for viderekomne – og for de, der gerne vil være viderekomne.

Det handler alt sammen om at beherske og

udfolde sig, og om at skabe mening gennem regler og ritualer. Den berømte hollandske historiker, Johan Huizinga (1872-1945), beskrev i sin endnu mere berømte bog om det legende menneske, *Homo Ludens* fra 1938, legen som en fri og selvvalgt aktivitet, der kun har sig selv som formål, og altså derfor er uden et nytte- eller brugs-perspektiv uden for sig selv. Legen er på den måde en helt særlig aktivitetsform, siger Huizinga, der sætter sine egne grænser i tid og rum, og som finder sted så at sige uden for det »normale liv« med dets krav til nytte og formål. Leg lader sig derfor ikke beskrive i sædvanlige rationelle kategorier, rummer sit eget sprog og sine egne værdier, ligesom den danner sin egen livssfære. Det betyder også at legen altid konstruerer sine egne regler og sine egne rammer, ja, faktisk er det vel legens vigtigste egenskab, at den netop altid handler om sine egne rammer og regler.

Jeg kan høre ungerne derude. De er hele tiden i gang med at bygge baner og regler, afgør undervejs hvordan Paradis skal springes, hvordan skateboard'et skal behandles, hvordan bolden skal modtages, når den vender tilbage fra muren for at tælle i det komplicerede regnskab som opstår, når den snart skal gribes efter tre klap i hænderne og snart gribes efter andre ritualer. De leger, – altså lever de.

Drengegilder og hierarkier

Det er hyggeligt at høre så mange børn forsamlede, som der her ovre på pladsen i midten af et villakvarter i Odense. De sidder altså ikke alle

Jacob, Jens og Jakob på skateboard på torvet i Holsted april 2009. Foto: Vagn Pedersen.

klinede til en computer- eller TV-skærm. Næ, de leger såmænd stort set ligeså meget som vi andre, der voksede op i 1950'ernes landbokultur. Og nogle af legene er altså de samme, andre er nye, skateboardet til eksempel. Jeg vil nu i det følgende ikke dvæle så meget ved det, der er ens, men snarere ved sider af en legekultur dengang, der måske netop hørte den tid til.

Ved de såkaldte drengegilder, altså fødselsdagsgilder, hjemme i Grimstrup, legede vi altid »røvere og politi«, ja, jeg husker det som selve dagens højdepunkt derhjemme, måske fordi legen rummede visse magtfulde ritualer, hvor nogle hierarkier blev bekræftede. En gruppe af drenge blev valgt eller lod sig vælge til politi, mens resten var røvere. Vi aftalte en tidsramme og de, der ikke var indfanget, havde i næste runde retten til at blive politi. På den måde blev

de stærkeste drenge, de mest betydningsfulde – og her kunne fødselsdagsdrenge selv få lov at være med i dagens anledning – efterhånden udpeget til at være politi. Resten var røvere, der fik en tid til at forsvinde ud i haven, ind i en af de utallige udhuse eller hvor de nu kunne danne røverkuler. Det var som regel forbudt at gemme sig på høløftet, for det ville være helt umuligt at finde vedkommende her. Så gik jagen! En efter en blev de formastelige fundet, for det var forbundet med særlig ære for røverne, hvis de kunne snige sig bagom politiet og befri de stakkels tilfangetagne. Fængslet kunne være et symbolsk indelukke, for eksempel et tomt fag i laden, hvor man havde besluttet at dette var altså hundehullet. Ingen passerede naturligvis de imaginære mure, med mindre en befrier altså kom ude fra.

Men så var der den mere groteske udgave, som vist altid udviklede sig i løbet af eftermiddagen når det var de stærkeste, der havde tilegnet sig politiværdigheden. De tilfangetagne blev ikke længere indespærret i det imaginære »luftfængsel«, men derimod tvunget til at kravle ned i en af de relativt dybe kartoffelkældre, der befandt sig på række i laden, og som kunne mørkelægges med sække for glughullerne. Her blev flere stakkels røvere kulet ned, og så kom det ondsksfulde drama! Stigen blev trukket op, sækkene trukket for og én eller anden af de mere magtfulde drenge råbte: Der er rotter i kældrene! Jeg er nødt til at indrømme det her mange år senere! Der var et par drenge, der hylede som stukne grise af rædsel, for op kunne de ikke komme før den nådige magt forbarmede sig og stak stigen ned igen. Der var altså undertiden en dreng eller to, hvis bukser ikke var ganske tørre efter sådan en tur ned i det middelalderlige fangehul.

Efter den stropetur var der vist kakao og saftvand. Måske havde min mor en anelse om, hvornår hun skulle gribe ind i den hårdhændede bekræftelse af hierarkiet blandt drengene. Efter kakaodrikken gik vi på den nære græsmark, hvor vi byggede et par mål af fars spidsede hegnspele, og så gik der EFB mod B 1913 eller Danmark mod Sverige i den. Eller endnu mere avanceret: Brasilien mod Tjekkoslaviet, men det må have været efter FodboldVM i Chile i 1962, og det passer jo også fint med det faktum at på det tidspunkt var TV-apparaterne så småt begyndt at pible frem hist og her. Fodboldholdene blev sat efter samme hierarkiske plan som politi og røver-legen. Ham der havde fødselsdag blev den ene vælger, en af de toneangivende drenge blev den anden. Så blev man valgt, behårdt blev de klumpede eller pjevsede valgt sidst! Eventuelt fordelt lidt i bundter, – og så kunne kampen begynde.

Lege som mennesketid

Drengegilderne satte altid dette behårde hierarki, formentlig dels fordi det var et rent drengeforetagende, dels fordi aldersforskellen ikke var så stor og det derfor skulle demonstreres, hvem der havde magten og æren. Almindelige forårs- og sommeraftener legede vi lidt mere lokalt, da var det nabolagets småflokke af børn, der forsamledes, og her var det hierarkiske og hierarkiserende langt mindre en del af legen, formentlig fordi der her var både piger og drenge, søskendeforhold, som beskyttede de små, og meget større aldersspredning, der betød at hierarkierne ikke behøvede blive bekræftet gennem kamp om pladserne.

Det samme gjaldt ved de fantastiske stunder, hvor alle onkler og tanter og halvonkler og halvtanter med deres børn var til Påske- eller Pinse- eller bare søndagsfrokost. Det var tider! Så blev hele det omfattende gårdanlæg til én stor paradisk legescene. Her er lutter gode minder i min sjæl, og jeg synes det er en helt rigtig pointe, når forfatteren Arthur Krasilnikoff i sin roman, Som landet ligger, fra 1983, et sted kalder barndommen for »mennesketiden«. Det er som den tyske filosof og forfatter, Friedrich Schiller (1759-1805) siger det i sin bog, Menneskets æstetiske opdragelse, fra 1795:

... for nu [...] at sige det ganske kort, mennesket leger kun, når det i ordets fulde betydning er menneske, og kun når det leger, er det helt og fuldt menneske [...]. denne sætning vil, det lover jeg Dem, bære hele den æstetiske kunsts bygning og den endnu vanskeligere livskunst med.

Det var ikke mindst i romantikkens tid og blandt de romantiske digtere og tænkere, at legen blev taget alvorlig som en aktivitet, der dannede og udviklede på sine helt egne præmisser. Herhjemme skrev en vis H.C. Andersen sig som bekendt nogle få år senere direkte ind i

Legende børn på Christianhavns Vold. Maleri ca. 1886 af Peter Hansen. Fåborg Museum.

verdenslitteraturen med sin særlige eventyrgenre, der har legen og den barndommelige fantasi som sin forudsætning. Det er i romantikken barnets leg bliver model for det kunstneriske og det skabende. Det har vi nydt godt af – og bør vi nyde godt af – stadig her ved indgang til det 21. århundrede.

Men nu må vi straks tilbage til et gårdanlæg og dets lege i 1950'erne og 60'ernes Danmark, hvor legen da heldigvis havde gode kår og fik lov til at afbryde det ellers ret så omfattende arbejde, børn på landet dengang var forpligtede til.

Lege om et gårdanlæg

Vi kunne måske kalde dem flokkelege, disse fælleslege, hvor alle kunne spille en rolle, også selv om disse roller sikkert ikke var lige glørværdige. En af de bedste lege var *Antonius*. Det var en leg med ret komplicerede regler, faktisk, og med mange muligheder for snyd, men det indgik jo netop i den »sociale kontrakt« at det gjorde man ikke.

Legen udspillede sig så at sige tværs over et hus. Et hold befandt sig på hver side. Bolden skulle nu kastes over huset, og holdet på den anden side skulle forsøge at gribe bolden. Når

man kastede fra for eksempel østsiden, skulle der råbes »Antonius«! Der skulle helst kastes så hårdt og så langt, at det modsatte hold ikke kunne gribe, for når et hold havde grebet tre gange, fik de retten til at list sig rundt om huset og overraske det modsatte hold ved at råbe. Stå! Her var der virkelig grundlag for snyd, for hvem kunne vide om holdet havde grebet tre gange? Derfor blev der som regel placeret spioner rundt om, og sikke diskussioner der kunne udspille sig! Nå, tilbage til sagen uden snyd! Når der var råbt »Stå!« måtte alle fryse på den plads, de nu var på. Det angribende hold havde nu retten til tre spring + en spytklats længde, herfra måtte man forsøge at ramme én fra holdet, som så blev overført til dette hold.

Sådan var Antonius hos os. Et drama der ikke lader de amerikanske TV-serier om endeløse trakasserier i retssalene meget efter. Men hvorfor råbte vi i grunden Antonius? Svaret er at jeg ikke ved det. En søgning på Google giver ikke mange svar, men leder min opmærksomhed hen på et svar fra Biblioteksvagten. Her nævnes forskellige muligheder, som jeg gerne vil citere og kommentere. Det kan være at legen har fået sit navn efter det oldgræske *stanton*, der betyder »I skal blive stående!«, måske hedder legen faktisk stadig sådan nogle steder i landet. Det er således sandsynligt at Antonius er en forvanskning af *stanton*. Det kan også være at en af de ret så mange forhistoriske Antonius'er har lagt navn til legen, der er flere romerske kejsere og desuden helgener og hellige mænd at tage af.

I Biblioteksvagtens fine svar til nogle spørger-skildres for eksempel denne Antonius, og den historie vil jeg altså citere omfattende af, for den er god: »Der er tale om Den hellige Antonius, født år 250 i Egypten, død 105 år gammel. Han voksede op i en velhavende familie, men forærede alle sine ejendele bort og vandrede ud i ørkenen for at hengive sig til faste og bodsøvel-

ser. Hans tilhængere var navnlig svinehyrder, og man ser ham derfor afbildet med det egyptiske kors som hyrdestav og et svin liggende for fødderne. Han kunne give gode råd om, hvordan man undgik bl.a. svinepest, og blev under pestens hærgen i Europa i Middelalderen svinehyrdernes skytshelgen. Men Antonius kunne og kan stadig mere end det, for kalder man på ham, hjælper han folk med at genfinde tabte og forsvundne ting. (Netstedet Biblioteksvagten).«

Så følger et par skønne skildringer af Den hellige Antonius' hjælpsomhed som tingfinder samt en beskrivelse af det kalkmaleri, der findes af ham i Århus Domkirkes nordlige sideskib. Den derværende kirketjener, Niels Majlund Nielsen, refereres dernæst for denne smukke historie, som har han fået overleveret af en 80-årig østrigsk dame, der har besøgt domkirken, og som har fortalt Majlund om en tildragelse fra Alperne, hvor hun havde plukket bær:

Da hun havde fyldt sin kurv, stillede hun den fra sig for at slentre lidt rundt på stedet og glæde sig over vegetationen og udsigten ned over dalen. Men da hun kom tilbage, kunne hun ikke huske, hvor hun havde stillet kurven, der stod skjult i lyngen. Heldigvis vidste hun råd, thi hun kendte sagnet om den hellige mand og hans underfulde evne til at vise, hvor skjulte ting gemte sig. Den østrigske sygeplejerske råbte Antonius! og i samme sekund kunne hun se, hvor kurven med bærrerne stod. [...] der er en betingelse for, at Antonius yder hjælp: Man må ikke misbruge hans navn, ej heller ulejlige ham i tide og utide, og husk: Man må ikke se noget andet menneske i øjnene, når man råber Antonius.

Ja, så kan man jo bide spids på *stanton*, der betyder Bliv stående! og *Den hellige Antonius*, der altså kan finde ting, og hvis man navn man kan råbe, men uden at se et andet menneske i øjnene. Det forrygende er at min barndoms leg jo sagtens kan have disse kilder – eller andre.

Salt, tik, ståtrold, dåsegemme og krongemme

Blandt de lange, lyse sommeraftners lege var en lang række, der havde indfangningen af den anden som sit mål. Drengene, i hvert fald de halvstore drenge, havde altid forbistret travlt med at ville indfange lige præcist bestemte piger, der måske sådan var begyndt at bule lidt ud hist og her under sommerkjolen og især oppe i brystregionen. Legen gav anledning til at berøre det eller den forbudte, bare med et strejf, uh! det var nok til frydelig væren resten af den uge, men også til en gysen over det, der endnu ikke var muligt, men som vi vidste ventede som en mulig salighed derude foran os et sted. Andre og mindre piger kunne sådan set stille sig lige foran fangeren, han var forblændet i sin jagt efter hin ene, der yndig som en rådyrdå sprang lige uden for hans fingres rækkevidde, men så vidt jeg husker så lod hun sig dog fange! Koket og pigeligt med netop den frydefulde strejf af det unævnelige som resultat.

Der var forskellige varianter af fangelegene, som altså ofte rummede et berøringsmoment. Der var noget vi kaldte »salt« eller på vestjysk: »sålt«, hvor det gik ud på at fange og prikke den anden med en finger, eventuelt endda at tage om hende, så var det hendes eller hans tur. Måske refererede navnet »salt« til den vestjyske talemåde, at man kunne fange fugle ved at strø salt på deres hale. Måske refererer det endda til Det gamle Testaments dramatiske historie om Lot og hans familie, der flygter fra det brændende Sodoma, og hvor hustruen forvandles til en saltstøtte, fordi hun vender sig skønt Vorherre har forbudt det. I »salt« skal man jo også stivne.

Legen »tik« var vist den samme, og måske et mere almindeligt navn for den samme fange-og-berøre-jeg. I hvert fald kan man finde beskrivelser af tik hos den sønderjyske præst, forfatter og folklorist H.F. Feilberg (1831-1921). I Ordbog over det danske Sprog hedder det under »tik« at

det er helle i tagfat eller navnet på en slags tagfat, hvor man råber »tik« når man slår en anden. Netop tik var hos os en leg, hvor man kunne slå det udkårne jagtoffer i numsen – eller altså gribe fat i andre interessante dele af kroppen, hvor der – om jeg så må sige – ellers var helle.

Ståtrold var mere kompleks og noget med en bold, der lammede den, der blev ramt, og så måtte man fryse i netop den stilling, man var ramt. Der var dernæst nogle indviklede befrielsesmønstre, for når den, der havde fikseret én selv, blev slået til ståtrold, så var man selv fri igen. Noget for noget i dette troldespil.

Vi legede også »dåsegemme«, »krongemme« og »vinkeleg«, der lignede hinanden lidt, idet de alle havde en fanger, der efter at have talt til hundrede kunne gå på jagt. Når han eller hun havde set et offer, måtte han tilbage til sit sted, der for eksempel var tegnet i gruset, og råbe: »En-to-tre-for-Laura!« Se, så var Laura forpligtet til at lunte ind i kredsen, hvor hun nu var fange. I dåsegemme stod der en dåse midt i cirklen. Kunne man nå frem til den og sparke den ud, så måtte fangeren først have fat i dåsen før han kunne råbe én ind i kredsen, og så gjaldt det om at være væk og helt forsvundet i læbæltet igen. Krongemme lignede, men havde nogle højst indviklede ritualer, hvor man et sted på muren skulle råbe nogle trylleformularer for at befri fangerne. Endelig var der vinkeleg, der ligeledes rummede regler om synlighed over for usynlighed, befrier over for tilfangetaget, og her spillede vinkeritualer altså en særlig rolle.

Hjørnekikkert

Den sidste af de lege, jeg her sidder og genoplever til klaskene fra de store unger skateboards, er »hjørnekikkert«. Her var vores gård med tre store sammenbyggede længer og flere rimeligt store, fritliggende bygninger i øvrigt, ret velegnet. Legen var som de øvrige en flokleg, der

Legende børn på Enghave Plads. Maleri ca. 1907 af Peter Hansen. Statens Museum for Kunst.

krævede mange deltagere. En »var den« og han skulle luske rundt og afsløre, når de øvrige slap deres helle, som var hjørnerne på bygningen. Det gjaldt om at komme hele bygningskomplekset rundt, så man måtte på et tidspunkt vove forsøget og sprinte afsted fra sit sikre hjørne. Den holdt jeg meget af, dels fordi jeg – i al ubekendthed – kunne løbe hurtigt, dels fordi jeg kendte nogle snydetricks ved faktisk at kravle gennem en lem ind i laden, så jeg kunne snyde mig fra den meget lange passage, der var et sted på ladens nordside. Men det må aldrig røbes at jeg snød!

For selv om legen er en fri aktivitet, der ikke

har en kendt slutning, som det hedder hos Carsten Jessen og Henrik Hautop Lund i arbejds-papiret »En definition af leg« fra Center for Playware 2008, så må man ikke foranlediges til at tro, at leg ikke rummer regler og konventioner. Faktisk er legens grundforudsætning at der etableres regler. Det morsomme er at disse regler ofte forandrer sig gennem en konkret leg, ja, ofte er forandringen af dem selve kernen i legeaktiviteten, ligesom det er i denne stadige regulering af legens præmisser at dets fællesskab trives og gror. Men det er altså reglerne og regelsætningen, der giver rammerne for det enkelte individs leg i en given situation. Sådan er det,

som det også hedder hos Jessen og Hautop Lund, også i spil. Spil og lege er redskaber, der har sig selv som formål.

De unge skatere herude er vanvittigt dygtige, når de danser, stepper, stopper og springer, så der dannes flotte figurer med kroppen og kroppens fart som medium. Alle disse udendørs lege, floklegene især, bygger på bevægelse, kraft, konkurrence, risiko og latent fare. Der satses og prioriteres i legen, hvor den rationelle virkelighed laves om til en legende tilstand. Og leg er alvor. Den har og den har haft i tusindvis af udtryk, udtrykkene er forskellige fra et liv på landet i 1950'erne til moderne børn i byerne. Vore vilkår og vore fysiske rum er forskellige, vore kilder til indlæring er også helt forskellige, for dengang lærte vi primært af de andre, lidt ældre børn. Nu

spiller børnehaver og institutioner en større rolle, selvfølgelig sammen med internet, TV, spilmaskiner og computer. Klart nok! Det bliver det hverken fattigere eller rigere af, bare anderledes. Leg er stadig leg. Leg er stadig en helt original og basal aktivitet, som mennesker har udfoldet til alle tider. Den er skabende, ligesom kunst, æstetik og opfindsomhed. At lege er at leve, men at leve er også at lege.

Johs. Nørregaard Frandsen, Lindealle' 17, 5230 Odense M. Født 1950.

Instituttleder ved Institut for Litteratur, kultur og Medier, Syddansk Universitet.

Har skrevet en lang række afhandlinger i tidsskrifter, årbøger m.v. Har endvidere udgivet flere bøger og er en meget benyttet foredragsholder.